

Josip Korošec

ARHEOLOŠKI SLEDOVI SLOVANSKE NASELITVE NA BALKANU

Prodiranje in naselitev Slovanov v Panonsko ravnino in na Balkanski polotok je znana in tolmačena po zgodovinskih pisanih virih. Često so pa takšni viri tudi različno tolmačeni. Podobno je tudi z zgodovino Južnih Slovanov v prvih stoletjih po njih naselitvi.

K tolmačenju raznih problemov doslej arheologija ni prispevala mnogo ali pa skoraj ničesar. Šele v novejšem času, ko so arheološke najdbe zaradi intenzivnejšega raziskovanja vse bolj pogostne, prihajajo počasi novi dokumenti, tako da se slika, ki jo nudijo te ostaline, vse bolj izpopolnjuje. Zgodovinski viri bodo vedno imeli svoj znanstveni pomen, na njih bo treba graditi zgodovinska dejstva, vendar bo pa arheologija s svojimi ostalinami in sklepi lahko v marsičem izpopolnila obstoječo vrzel in mogoče vplivala tudi na spremembo posameznih doslej veljavnih zgodovinskih sklepov. Tak primer nam najbolj jasno osvetljuje tolmačenje višine slovanskih kultur v zgodnjem srednjem veku po naselitvi Slovanov na Balkanu. Danes tudi beležimo že nekaj sicer še skromnih najdb iz časa same naselitve v Panonsko ravnino in na Balkanski polotok, kakor tudi iz časa slovanske ekspanzije v Grčijo in druge kraje. Takšne najdbe nam pričajo, da bo sčasoma tudi za ta čas, t. j. za drugo polovico 6. in za 7. stoletje, tudi arheologija mogla nuditi dokaj podatkov.

Že mnogokrat je bilo na raznih mestih omenjano novo opredeljevanje posameznih ločnih fibul z masko na nogi. Etnično se danes takšni primeri pripisujejo Slovanom. Doslej so se pa več ali manj pripisovali Gotom, oziroma germansko-pontskim izdelkom. Ribakov je prvi izločil posamezne fibule, ki se delno stilistično in tudi tehnično po sami izdelavi razlikujejo od pravih gotskih fibul.¹ Omejil se je pa tozadevno v glavnem le na Rusijo. To njegovo delo, ki je izredno dobro znanstveno dokumentirano, predstavlja dragocen sklep za arheologijo sploh, še posebej pa za slovansko arheologijo. Toda že pred Ribakovom so nekateri drugi znanstveniki domnevali, da bi nekatere takšne fibule lahko pripadale tudi Slovanom. Najpomembnejši predstavnik takšnega gledišča je bil finski arheolog Tallgren, vendar pa tedaj ni našel odziva.²

¹ Ribakov, Remeslo drevnei Rusi, 1948, 46 sl.

² ESA XI, 154 sl.

Ribakovu je pa z novo opredelitvijo uspelo zaslediti prve oprijemljive arheološke dokaze o slovanski kulturi za časa selitve in tik po njej, v katerem je doslej vladala nekakšna splošna arheološka in kulturna praznina, ki so jo razni znanstveniki na različne načine tolmačili.³ V glavnem so pa bili skoraj vsi edini o zelo nizki kulturni stopnji slovan-skih plemen v tem času, kar bi naj se izboljšalo šele kasneje v dotiku z rimsko civilizacijo, ki naj bi odigrala v slovanski kulturi odločujočo vlogo. Stik z rimsko civilizacijo se po gledišču večine ni izvršil v nekdanji domovini in še pred razselitvijo Slovanov, temveč šele potem, v glavnem na Balkanu in v Podonavju. Jasne znake novega vpliva, delno zaradi slovanske konservativnosti, delno pa zaradi drugih vzrokov, bi imeli šele nekako v 9. in 10. stoletju. Posledica takšnih gledišč je tudi sklep bolgarskega arheologa Mijateva o slovanski lesenii kulturi, s katero je želel premostiti navidezno arheološko praznino.⁴ Tako tudi ta sklep sloni le na domnevni zelo nizki kulturni stopnji Slovanov pred 7. stoletjem, ki naj bi bila posledica skoraj popolne izoliranosti Slovanov zaradi zemljišča, na katerem so nekda j živeli. Popolnoma logično je, da so nekda j obstajale tudi razne ksilotične kulture, katerih sledovi se nam pa zaradi propadajočega materiala niso ohranili. Na sploh je bil les v veliko večji uporabi, kakor je to danes videz tudi pri najsrečnejših okoliščinah raziskovanja, na prvem mestu v močvirjih. Tudi pri Slovanih moramo računati na uporabo lesa kot enega najpomembnejših virov surovin, čeprav imamo danes izredno malo lesenih objektov iz zgodnjega srednjega veka.⁵ Drugo vprašanje je pa, ali so Slovani in plemena, iz katerih se je formirala slovanska narodnost, ne glede na to, ali so predstavljala jedro formiranja ali samo etnogenetski substrat, prešla obdobje čiste ksilotične kulture, in — v primeru, da je obstajala takšna kultura — kdaj se je to zgodilo. Takšno ksilotično kulturo moremo danes le suponirati, zna pa biti zgodnejša kakor pa uporaba kovin in uporaba poliranega kamna. Mogoče bodo sicer posamezne izjeme v posameznih krajih, je pa za sedaj nesigurno, ali so takšne izjeme bile pri Slovanih in ustrezajočih starejših plemenih. Nikakor pa ne moremo predpostavljati ksilotično kulturo, trajajočo do selitve narodov in celo še po tej, dokler pač ni rimska civilizacija uspela s posameznimi keramičnimi in drugimi elementi prodreti med Slovane.

Z obstojem relativno visoke kulture pri Slovanih za časa selitve, po dognanjih Ribakova, je mogoče domnevati tudi vsaj o posameznih materialnih elementih, ki so jih Slovani mogli in morali prinesiti s seboj v novo naseljene kraje. Na takšne elemente, ki so nadvse zanimivi in ki se

³ Niederle, Rukovět slovanské archeologie, Praha 1931, 34 sl. — Schráníl, Vorgeschichte Böhmens u. Mährens, 1928, 284. — Kostrzewski, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, Poznań 1923, 212 sl. — Antoniewicz, Archeologia Polski, Varšava 1928, 189, 196. — Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka, Ljubljana 1952, 42. — Itd.

⁴ Mijatev, Slavjanska keramika v Blgarija i neinote značenie za slavjanskata arheologija na Balkana, Sofija 1948. — Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1951, 65.

⁵ Korošec, Uvod, 362.

javljajo v raznih krajih, naseljenih po Slovanih, je opozoril že J. Werner. Zanimivo je tudi, da je J. Werner, sicer nekoliko kasneje, vendar ne vedoč za raziskave Ribakova, opredelil ločne fibule na isti način kakor ta.⁶ Za svoja raziskovanja je J. Werner vzel isto izhodiščno točko kakor Ribakov, t. j. grobišče v Suuk-Su na Krimu in srednji tok Dnjepra. Metoda dela in tudi rezultati so pri obeh znanstvenikih isti. Medtem pa ko se je Ribakov omejil le na Rusijo oziroma na Ukrajino in Krim, je J. Werner ves problem zajel na bolj širokem temelju in priključil svojemu raziskovalnemu polju tudi še Panonsko ravnino, Balkan, Malo Azijo in druge slovanske pokrajine. Na ta način nam je dal prve materialne sledove Slovanov v teh krajih, ki so ali iz časa same selitve ali pa tik izza selitve, vendar pa še jasno povezani z matično zemljo okoli Dnjepra.

Najbolj zanimivi predmeti so danes še vedno ločne ali tako imenovane gotske fibule. Prvič so to prvi predmeti, ki so bili izločeni iz ostalega gradiva, drugič pa imajo te fibule v resnici nekatere posameznosti, s katerimi se morajo vezati za Slovane. Ribakov navaja kot karakteristiko takšnih fibul, za razliko od onih, ki jih lahko pripišemo Gotom, nekoliko tehničnih posameznosti. Pri prvi gotski skupini, ki jo imenuje »kerško skupino«, so fibule izdelane v boljši tehnični izdelavi in so tudi iz dragocenejšega materiala: srebrne in pozlačene z vloženim kamenjem. Pri drugi, slovanski skupini, ki jo imenuje »dnjeprska skupina«, so fibule veliko bolj preproste, bronaste in brez vloženih kamnov. Toda ta dva tipa se med seboj ne razlikujeta le po tehnični izdelavi, temveč tudi po teritorialni razširjenosti in časovno. Kerška skupina, ki so jo Goti raznesli po Evropi, je starejša in je ni najti ob Dnjepru, a dnjeprska skupina se tu javlja šele tedaj, ko je prva sploh že zginila iz uporabe.⁷ J. Werner je dnjeprsko skupino, od katere so se posamezni tipi razširili tudi po drugih slovanskih krajih, nekoliko bolj diferenciral. V glavnem pri tej skupini razlikuje dve podskupini. Ena podskupina ima na nogi predstavljeno človeško glavo v obliki maske, druga pa, ki je reliefno okrašena, ima nogo v obliki živalske glave.⁸ Za nas sta najpomembnejša dva tipa, ki ju moremo zaslediti tudi v naših krajih. Sta to tip 6 in tip 7 po Ribakovi delitvi.⁹ Tudi J. Werner se naslanja le na dva tipa oziroma ju jemlje v poštev, čeprav ju še bolj detajlno diferencira v večje število tipov. Tako deli J. Werner prvo svojo podskupino, kjer imajo fibule masko na nogi, na 11 tipov, drugo pa, kjer je noga v obliki živalske glave, na 5 raznih tipov. J. Werner pa ne jemlje v poštev čisto antropomorfne fibule in fibule v obliki ščita, ki so končno za Panonsko ravnino in za Balkan danes tudi brezpredmetne. Datacija teh fibul pa kljub temu danes še ni popolnoma ustaljena. Ribakov stavlja njih prvi pojav na Dnjepru v 6. stoletje, a njihov daljnji razvoj v 7. in 8. stoletje. J. Werner pa svoji dve podskupini datira v 7. stoletje. Ni pa verjetno, da bo mogoče vse fibule, ki so najdene južno od Ukrajine, na Sedmo-

⁶ Reinecke Festschrift, Mainz 1950, 150 sl.

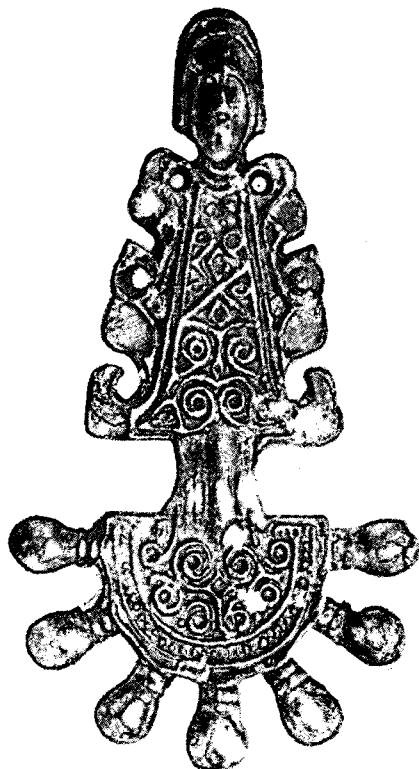
⁷ Ribakov, Remeslo, 53 sl., 57 sl., 69 sl.

⁸ Reinecke Festschrift, 150 sl.

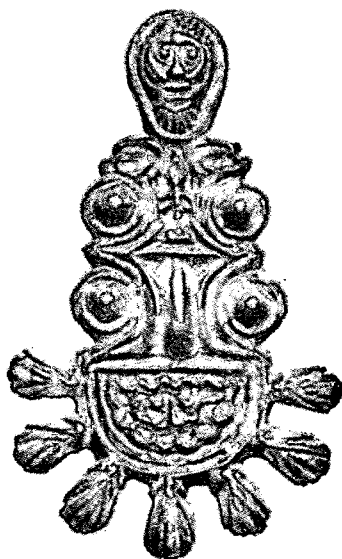
⁹ Ribakov, Remeslo, 58, sl. 7.

graškem, v Romuniji, v Bolgariji, v Panonski ravnini in na Balkanu, res staviti v 7. stoletje, kakor bi izgledalo po Wernerjevih sklepih.

Ne glede na tipe in tipološke detajle poznamo danes na področju Jugoslavije, vštevasi sem tudi Vojvodino, po J. Wernerjevi karti štiri fibule (Kladivo [sl. 1], Bela Crkva, Novi Banovci in neznana lokaliteta v Severni Srbiji).¹⁰ Tem fibulam je sedaj priključil Vinski še dve fibuli, od

Sl. 1. Fibula iz Kladova,
Narodni muzej v Beogradu

Sl. 2. Fibula iz Stare Palanke-
Dubovca, Arh. muz. v Zagrebu

katerih je ena najdena med Staro Palanko in Dubovcem na Donavi (sl. 2),¹¹ druga pa v Stenjevcu pri Zagrebu.¹² Vse doslej pri nas znane fibule te vrste so potemtakem najdene v Podonavju, izvzemši zadnjo. V Bolgariji in v Makedoniji so doslej znani trije primeri (Stara Zagora dva primera in en primer z neznanim najdiščem v Makedoniji). V Grčiji s Tesalijo sta znani dve takšni fibuli (Nea Anhialos in Sparta). V Albaniji pa poznamo samo en primer, ki bo pa nekoliko mlajši (Krnja pri

¹⁰ Reinecke Festschrift, 151 sl.

¹¹ Starohrvatska prosvjeta 2, 1952, 42, sl. 23.

¹² Archaeologia Jugoslavica I, 79, L. Vinski, Gibt es frühslawische Keramik aus der Zeit der südslawischen Landnahme?

Skadru [sl. 4]). Veliko pogostnejše so pa na Ogrskem in v Romuniji, vključivši sem tudi Sedmograško. J. Werner našteva 23 primerov (Orlea, Veczel, Cosovenii-de Jos [dva primera], Gambas [dva primera], Vela, Plenita, Tei-See, Sarmizegetusa, Damaroaia in 5 fibul z neznanih najdišč v Romuniji in Sedmograški ter Szakály-Öreghegy [dva primera], Dobogó, Kiskörös, Fönlak in dve fibuli z neznanih najdišč na Ogrskem), ki pripadajo njegovi prvi vrsti z masko na nogi. Drugi vrsti fibul z živalsko glavo na nogi pa Werner prišteva 6 fibul (Gatér, Papa, Tiszabura in 3 fibule z neznanih najdišč). Zanimivo je, da sta dve takšni fibuli najdeni tudi v Mali Aziji (Pergamon in neka neznana lokaliteta).¹³

Kakor omenjajo raziskovalci, so te fibule med seboj zelo podobne in nimajo samo analogij, temveč tudi popolnoma identične paralele v Ukrajini na Dnjepru. Le druga Wernerjeva vrsta z ного, ki ima živalske glave in ki je le v nekaj primerih zastopana v Panonski ravnini, ima poleg velikega števila paralel in sorodnih primerov na Dnjepru tudi nekaj paralel na Krimu.¹⁴ Tako je povezava med južno skupino takšnih fibul na Balkanu, Panonski ravnini in Romuniji na eni strani, s fibulami v Dnjeprskem bazenu na drugi strani, jasna, čeprav obstaja precejšnja teritorialna praznina med tema dvema krajema širjenja, ki jo vsaj trenutno ne moremo izpolniti. Isti primer je tudi z isto skupino fibul, ki so najdene na področju Vzhodne Prusije ob Baltiku. Tudi te se kljub identični izdelavi in identičnim oblikam ne morejo teritorialno povezati s skupino ob Dnjepru. Tako imamo v prvi Wernerjevi vrsti fibul tri močne teritorialno samostojne skupine, ki so pa kljub temu ozko med seboj povezane in ki so tudi istega izvora. Posamezne primere takšnih fibul v Srednji Evropi je pa mogoče tolmačiti z importom.

Od drugih, recimo gotskih fibul, se naše fibule razlikujejo v resnici predvsem po tehnični izdelavi. Razne tipološke posebnosti se lahko uvrste šele v drugorazredne dokaze. Po tehnični izdelavi jih je pa mogoče zelo lahko deliti, ker ta predstavlja popolnoma nekaj drugega kakor pa izdelava ostalih fibul. Ne glede na kronološke sklepe in na razvrstitev, ki jo je naredil Ribakov in ki je odlično podkrepljena, že sama osnovna razširjenost enih fibul ne sovпада z razširjenostjo drugih. Tako moramo tu imeti kot nosilce nov etnični element. Čas, kraj in druge ostaline ob Dnjepru govore nesporno za Slovane. Tudi v Panonski ravnini, v Romuniji in na Balkanu govore vse okoliščine, da so nosilci teh fibul bili Slovani, kar je končno ugotovil že J. Werner. Razne hipoteze o Kutrigurih, Avarih in drugih nomadskih plemenih in narodih ne prihajajo v poštev, ker predstavlja to gradivo nekaj tujega v njihovi materialni kulturi. Res pa je, da predstavlja nekaj tujega tudi v slovanski materialni kulturi Balkana in Panonske ravnine. To pa zaradi tega, ker nismo imeli nikakršnih znanih kulturnih elementov zgodnjega časa ter smo se vedno opirali le na gradivo kasnejših stoletij.

¹³ Reinecke Festschrift (podrobno literaturo navaja Werner v imenovani razpravi).

¹⁴ L. c., 160 sl.

Edino resno vprašanje je, kako so takšne fibule dospele iz krajev ob Dnjepru v Podonavje in na Balkan. Tudi to vprašanje je danes J. Werner že zadovoljivo objasnil. Po mnenju Wernerja predstavljajo te fibule sled slovanske ekspanzije.¹⁵ Pač pa danes še nismo v stanju, da bi izločili tiste fibule, ki so jih Slovani po vsej verjetnosti prinesli s seboj. Nekatere bodo nekoliko kasnejšega datuma in so, kakor je Werner pravilno ugotovil, kasneje dospele v naše kraje s trgovskimi stiki. Vendar naj bi tudi te bile izdelane na Dnjepru. Med njimi se pa nahajajo tudi posamezne fibule, katerih izdelavo bo po današnji podobi treba postaviti v Panonsko ravnino in na Balkan. To naj bi bile predvsem fibule, ki nimajo direktnih analogij v Ukrajini.¹⁶ Iz vsega moremo sklepati, da so posamezne fibule Slovani, ki se že v 6. stoletju nahajajo ob Spodnji Donavi, prinesli s seboj. Te fibule bodo predstavljale sled slovanske ekspanzije, kakor tudi tiste, ki so najdene v Grčiji in Mali Aziji, kamor so dospele pri posameznih slovanskih oziroma avaroslovanskih napadih na bizantinsko cesarstvo. Fibule pa, ki so nekoliko kasnejše, bodo predstavljale sled že stalne naselitve. Zato se mi zdi pravilneje datirati ločne fibule od 6. do 7. stoletja, na področju Balkana in Podonavja pa v čas od konca 6. in v 7. stoletje. Na vsak način bi mogli fibule v Grčiji in Mali Aziji tolmačiti tudi na druge načine, ne pa z ekspanzijo, čeprav so te fibule slovanske. Mogoče bi sem mogli prišteti tudi posamezne fibule na Balkanu. Takšne fibule bi namreč mogle predstavljati tudi sled trgovskih stikov, mogle bi pa biti tudi last Slovanov kot bizantinskih vojnih ujetnikov ali pa najemnikov. V teh primerih nimajo z ekspanzijo Slovanov nikakšnega opravka. Vendar pa na ta vprašanja danes še ne moremo odgovoriti. Znana fibula v Krnji blizu Skadra v Albaniji predstavlja že ustaljen naselbinski objekt, ki se je razvil čisto lokalnim potom po nedanjih vzorih. Tak primer bo verjetno tudi z nekaterimi drugimi v Panonski ravnini.¹⁷

Glede na to, da se te fibule morejo pripisati Slovanom, so danes nekateri šli še dalje in jih skušajo dodeliti celo posameznim plemenom. Tako n. pr. pripisuje Vinski ločne fibule na Balkanu Antom, oziroma Hrvatom, ker Hrvati in Beli Hrvati po mnenju zgodovinarjev izvirajo od Antov.¹⁸ Mislim pa, da je danes še nekoliko preuranjeno opredeljevati arheološke predmete, tukaj predvsem fibule, na tak način, čeprav bi ta hipoteza mogla delno biti tudi pravilna. Res pa je, kakor izgleda danes po arheoloških ostalinah, da so ločne fibule last vzhodnih Slovanov in da so od tu z odcepitvijo posameznih delov in selitvijo na jug dospele tudi k Južnim Slovanom. Vendar bi pa morali domnevati tudi posebno migracijo Vzhodnih Slovanov proti zahodu na Baltik, kjer se v Vzhodni Prusiji nahaja prav tako danes osamljena skupina takšnih fibul, ki je ne bo mogoče drugače tolmačiti. Pri Zahodnih Slovanih pa ločne fibule niso znane; vsaj danes ne beležimo še nikakršnih tozadevnih

¹⁵ L. c., 170 sl.

¹⁶ L. c., 170 sl.

¹⁷ Korošec, *Datacija slovanskih ostalin v okolici Skadra v Albaniji* (Arheološki vestnik 1953, 243, sl. 28).

¹⁸ *Starohrvatska prosvjeta* 2, 47 sl.; drugače *Histor. zbor.* 6, 1953, str. 71—83.

najdb. Primer fibule, najdene v Určicah na Moravskem, ki predstavlja miniaturno fibulo, je prispel sem po trgovski poti ali po kakšnem drugem naključju iz Panonske ravnine, ne pa s severa. Podobno je tudi s fibulo Wernerjeve druge skupine, ki je najdena v Staatsdorfu pri Tullnu v Spodnji Avstriji in ki se mora že glede na geografske momente povezati s Panonsko ravnino.

V zvezi z novo klasifikacijo dela ločnih fibul se postavlja tudi vprašanje, kako opredeliti tako imenovano martinovsko kulturno skupino v Rusiji s celo vrsto najdišč, kakor so Martinovka, Pastirskoje, Mala Pereščepina, Hacki, Sjenkov in druga. Med gradivom teh najdišč, ki je bilo različno tolmačeno in tudi različno opredeljevano, se nahajajo tudi ločne fibule dnjeprskega tipa. Ribakov to skupino pripisuje Slovanom, oziroma jo obravnava kot slovansko, toda ne spuša se v dokazovanje in polemiziranje glede njene pripadnosti.¹⁹ Čeprav je tak način opredeljevanja brez kakršnih koli dokazov v začetku izgledal precej dvomljiv in malo verjeten, je končno z Wernerjevimi dokazi dobil bolj realno podlago.²⁰ Toda že same ločne fibule, najdene med tem gradivom, dajejo misliti na resnično pripadnost teh raznih lokalitet slovanski etnični skupini. Še bolj jasno pa prihajamo do tega sklepa, ako upoštevamo vse druge momente. Ne bom se tu spuščal v razna dokazovanja posameznih elementov, na katere se v grobem sklicuje Ribakov in na katere se naslanya tudi J. Werner. Tako lahko danes, na temelju vseh sklepov, martinovsko kulturno skupino, ki se razprostira po Ukrajini, označimo kot slovansko ali vsaj večji del slovansko, ne glede na razne tuje vplive in ne glede na njen pravi izvor. Ta martinovska skupina pa ni zapustila svoje sled le v Ukrajini, temveč tudi pri nas v Panonski ravnini in na Balkanu. Nesporno je, da ne moremo računati na tako veliko razširjenost ene edine kulture. Vzrok pa, da se posamezni njeni elementi in objekti nahajajo tudi tako daleč na jugu in toliko oddaljeni od svoje matične zemlje, je iskati zopet v odcepitvi dela Slovanov od jedra in njihovi selitvi proti jugu. Ali bodo posamezni objekti predstavljali tudi sled kasnejše trgovine, za sedaj še ni mogoče govoriti. Sigurno je danes samo, da so istočasno z ločnimi fibulami takšni predmeti dospeli v Panonsko ravnino in na Balkan.

Že poprej so razni znamenstveniki opozarjali na sorodnost med martinovsko kulturno skupino in nekaterimi drugimi najdbami, predvsem grobnim inventarjem v Cosovenii-de-Jos v Romuniji, v Maros Gambas na Ogrskem, v Zalesiju v Vzhodni Galiciji in v Čadjavici na Hrvaškem.²¹ Ker je bila pa tedaj martinovska kulturna skupina tolmačena na razne načine, so popolnoma drugače tolmačili tudi najdbe v imenovanih najdiščih, kot jih pa moremo tolmačiti danes. Tako so Čadjavico, ki nas tu najbolj zanima, pripisovali Kutrigurom²² in celo Germanom.²³ Danes

¹⁹ Ribakov, *Remeslo*, 81 sl.

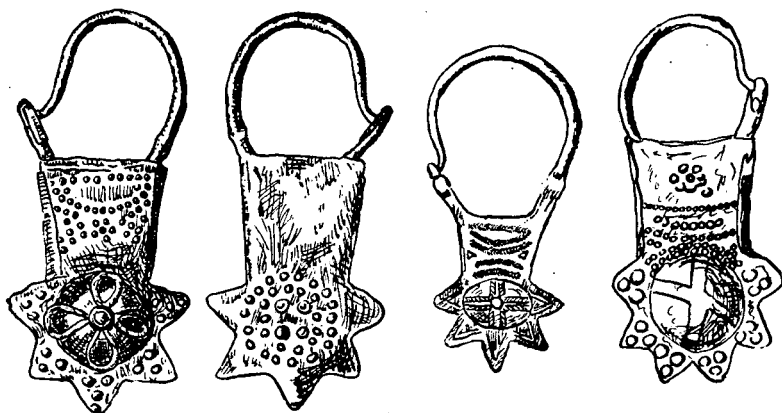
²⁰ *Reinecke Festschrift*, 168 sl.

²¹ L. c., 168 sl. — *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* 1942/43, 55 sl. — *ESA IX*, 294 sl. — *Germania* 22, 1928, 33 sl., 37 sl.

²² *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* 1942/43, 60 sl.

²³ Korošec, *Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu*, 1950, 356.

pa moramo tolmačiti Čadjavico v zvezi z martinovsko skupino kot slovansko, kar so sedaj storili tudi že nekateri drugi znanstveniki.²⁴ Ta lokaliteta, ki ni sistematično raziskana, temveč so le pri poljedelskih delih slučajno našli dva okostnjala leta 1929,²⁵ bo za mnoga vprašanja zgodnje slovanske zgodovine na Balkanu izredno zanimiva. Na žalost pa imamo danes le nekaj sicer zanimivih srebrnih predmetov (tri jezički za pasico, ena zapon, en okov, dve zapestnici, dva uhana, ogrlico in obesek v obliki ploščice, medtem ko pa nam manjka cela vrsta drugih podatkov. Ako upoštevamo, da ima Čadjavica res zelo veliko sorodnost,

Sl. 3. Uhani iz Kalaja Dalmaces blizu Skadra v Albaniji

v posameznih predmetih tudi identičnost z martinovsko kulturno skupino, tako oblikovno kakor tehnično, potem moramo te najdbe povezati tudi z ločnimi fibulami in tolmačiti pojav predmetov v Čadjavici na isti način kakor ločne fibule na drugih krajih Podonavja. Na ta način so mogli biti ti predmeti sem prineseni s prihodom Slovanov ali so pa dospeli sem kasneje z raznimi trgovskimi stiki. Drugi moment odpade pa že sam po sebi. Vsi elementi, tako oblikovni kakor tehnični, govorijo za konec 6. in prvo polovico 7. stoletja, zato teh predmetov ni mogoče datirati v kasnejši čas. Danes pa nimamo še dovolj gradiva, na temelju katerega bi nam bilo mogoče Čadjavico točneje datirati v okviru prve polovice 7. stoletja. Ni pa dvoma, da je ta najdba direktno povezana s slovanskim naseljevanjem Balkana in Panonske ravnine. Tako bi odpadla možnost kasnejše dobave teh predmetov, proti čemur govori tudi že sama njihova splošna datacija. V poštev moramo vzeti tudi mesto najdišča, to je same grobove. Predmeti v grobovih ne pomenijo vedno tudi točen čas njihove izdelave. Tako ni nujno, da bi ta dva groba v Čadjavici pripadala res prvim doseljencem. Ti lahko pripadajo tudi potomcem

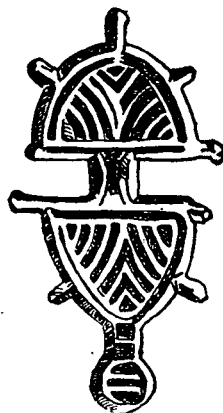
²⁴ Reinecke Festschrift, 171. — Starohrvatska prosvjeta 2, 47 sl. — Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 1942/43, 60.

²⁵ Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 1942/43, 55.

onih, ki so se tu kot prvi naselili. Nakit so pa nasledili od svojih prednikov. Izključiti pa ne moremo niti prve možnosti, da so namreč tu res pokopani že prvi naseljenci. Jasnejšo sliko bi nam mogla dati samo nova izkopavanja na tej nekropoli.

Čadjavico danes tudi J. Werner datira v okvir 7. stoletja, medtem ko jo je Fettich datiral v leto 550.²⁶

Uhane z zvezdastim priveskom, kakršne imamo v Čadjavici in poleg nje v martinovski kulturni skupini, imamo tudi v vrsti drugih najdišč na področju Panonske ravnine in delno tudi Balkanskega polotoka.²⁷ Vendar pa s tipološkega gledišča ti uhani niso povsem isti, tako da lahko razlikujemo nekoliko skupin.²⁸ Uhani, ki se morejo uvrstiti v skupino, ki je v Čadjavici, oziroma martinovsko skupino, so najdeni v Panonski ravnini v Maros Gambasu in v Cosovenni-de-Jos.²⁹ Vinski stavlja v to skupino tudi še nekatere druge s področja Ogrske, od katerih bodo pa nekateri pripadali drugim skupinam.³⁰ Poleg tega pa Vinski sodi, da bi v to skupino mogli postaviti tudi dva uhana, ki sta najdena v bizantinski trdnjavi Sadovec na Donavi v Bolgariji,³¹ kar pa za sedaj še ni dovolj utemeljeno. Na vsak način moramo pa v to isto skupino postaviti ne uhan, temveč model za tiskanje zvezde pri podobnih uhanih, ki je najden v Biskupiji blizu Knina.³² Le-ta model gre poleg uhanov iz Čadjavice zaenkrat na področju naše države in sploh Balkana v ožjo martinovsko skupino.

Sl. 4. Fibula iz Krnje v Albaniji

Skupina uhanov, ki so najdeni v okolici Skadra (sl. 3) in ki imajo prav tako zvezdast privesek, pa izvira sicer iz martinovske kulturne skupine, kakor tudi že prej omenjena fibula (sl. 4), vendar pa predstavlja domače delo in je že kasnejšega datuma. Domnevam celo, da je na obliko teh uhanov, ki se precej razlikujejo od klasičnih oblik martinovske skupine, in s katero imajo v bistvu skupen le zvezdast privesek, medtem ko se je nekdanja lunula tu spremenila v daljši trapezoidni trak, vplival nek nov element iz Bizanca.³³ Na vsak način pa moremo kljub temu te uhane, skupaj s popolnoma degenerirano ločno fibulo, tolmačiti kot sled nekdanjega slovanskega naseljevanja.

²⁶ L. c., 60. — Reinecke Festschrift, 171 sl.

²⁷ Reincke Festschrift, 157 sl. — Starohrvatska prosvjeta, 34 sl.

²⁸ Korošec, Podela naušnica sa zvezdolikim priveskom u slavenskim kulturama Jugoslavije (Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo 1954, 77 sl.).

²⁹ Reinecke, Festschrift, T. 31 A, 32. — Starohrvatska prosvjeta 2 (Vinski, Naušnice zvjezdolikog tipa u Arheološkom muzeju u Zagrebu), sl. 20, 21.

³⁰ Starohrvatska prosvjeta 2, 34.

³¹ L. c., 35.

³² Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1940, 17, 17.

³³ Korošec, Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo 1954, 79, sl. 2, str. 2. — Korošec, Arheološki vestnik 1953, 238, sl. 7, str. 241, sl. 15—17.

Ostali uhani z zvezdastim priveskom, ki bi jih nekateri arheologi želeli uvrstiti pod vpliv martinovske skupine,³⁴ pripadajo drugim vplivom in nimajo z martinovsko nikakršne zveze več. Takšni so uhani iz Golubića pri Kninu, ki predstavljajo bizantinski import in pripadajo 9.—10. stoletju, takšni so pa tudi razni kasnejši uhani belobrdске kulturne skupine 10. in 11. stoletja,³⁵ ki so prav tako morali nastati pod bizantinskim vplivom. Od kod je pa njihova precejšnja sorodnost z nekdanjimi uhani martinovske skupine, je danes še nejasno. Vendar jih pa z martinovsko nikakor ne moremo povezati, ker obstaja med njimi časovna razlika, ki znaša dve do tri stoletja. Le albanski uhani iz okolice Skadra bi se nekako dali postaviti v to razdobje, oziroma le v del tega razdobja, na začetek 8. stoletja. Kot povezujoči člen pa odpadejo tudi ti že zaradi razlikujočih se oblik.

V zvezi z novim opredeljevanjem martinovske kulturne skupine in Čadjavice moremo Slovanom 7. stoletja pripisati tudi modele za odtiskovanje kovinskih okrasnih predmetov, ki so najdeni v Biskupiji blizu Knina.³⁶ Tu najdeni modeli so bronasti in predstavljajo razne okove in dele fibul. Posebno zanimivi so modeli za okove, od katerih eden predstavlja konja, eden masko v obliki človeške glave, eden nekakšnega hrošča, eden ptičje glave, ostali pa razne rozete in ploščice. Tudi za te objekte nimamo nikakršnih podatkov, v kakšnih okoliščinah so najdeni. Starejši avtorji so tudi te predmete pripisovali Kutrigurom.³⁷ Toda že Karaman je izrazil dvom, da bi ti predmeti kakor tudi oni v Čadjavici, v resnici pripadali Kutrigurom oziroma Avarom. Karaman celo predpostavlja možnost, da bi predmeti v Biskupiji mogli pripadati Romanom zadnjih let pred padcem rimske Dalmacije.³⁸ Werner jih pa medtem odločno pripisuje Slovanom 7. stoletja.³⁹ Po njem so pa danes to storili tudi že drugi. Biskupijo poleg tega povezujejo tudi z nekaterimi modeli, ki so najdeni v Fönlaku v Banatu.⁴⁰ Splošna datacija biskupijskih modelov po vseh znanstvenikih je, da pripadajo 7. stoletju. Pri takšni dataciji, o kateri pa ne more biti nikakršnega dvoma, je popolnoma logično, da moramo vprašati o etnični pripadnosti teh predmetov. Za modele za tiskanje, ki so najdeni v Fönlaku, bi eventualno, glede na tam obstoječe tudi druge etnične skupine, bil možen tudi dvom glede na takšno opredeljevanje. To pa je skoraj izključeno za modele iz Biskupije. Že Karaman je jasno opozoril, da je avarska vlada v Dalmaciji bila kratkotrajna.⁴¹ Poleg tega moramo pa tudi priznati, da se takšni objekti s čisto tipološkega gledišča ne nahajajo med avarskim oziroma avaroslovanskim gra-

³⁴ Starohrvatska prosvjeta 2, 48.

³⁵ Korošec, Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo 1954, 80 sl.

³⁶ Rad Jugoslavske akademije, 1940, 17, sl. 17. — J. Werner, Slawische Bronzefiguren aus Nordgriechenland, Berlin 1953, 4. — Korošec, Uvod, 257 sl, 125.

³⁷ ESA IX, 285 sl

³⁸ Rad Jugoslavske akademije 1940, 22.

³⁹ Werner, Slawische Bronzefiguren, 4.

⁴⁰ Arch. Hung. 1, 1926, T. 4, T. 5, 22—23. — Hampel, Alterthümer des Frühen Mittelalters in Ungarn II, 750, sl. 13—14, 16—17; str. 392, sl. 3, 15; str. 394, sl. 16—21.

⁴¹ Rad Jugoslavske akademije 1940, 22.

divom. Tudi ostale najdbe v Fönlaku imajo zvečine neavarski značaj in se razlikujejo od ostalega gradiva. Ako pregledujemo do sedaj znani material in njegovo klasifikacijo, vidimo popolnoma jasno, posebno danes, ko moramo resno upoštevati martinovsko kulturno skupino, da so mnogi predmeti napačno klasificirani po kulturni pripadnosti ali so pa vsaj nezadostno raztolmačeni. Preteklo bo pa še nekaj časa, preden bo mogoče izvršiti nujno potrebno revizijo in novo klasifikacijo. Tudi vprašanje tako imenovanega kutrigurskega arheološkega gradiva je danes še sporno. Vse jasneje prihaja do izraza, da vsaj danes ni mogoče Kutrigurov v materialu ugotoviti, čeprav stoji del znanstvenikov na gladišču, da bi bilo potrebno tako imenovani avarski material opredeliti na Avare in na Kutrigure.⁴² Obstajajo pa tudi posamezni elementi, ki imajo nekatere posebnosti in ki bodo verjetno pripadali drugim etničnim skupinam, mogoče tudi Kutrigurom, o čemer pa danes še ni mogoče presojati. V predmetih v Biskupiji in tudi v sorodnih objektih v Panonski ravnini se pa skriva gradivo, ki so ga uporabljali Slovani. Slika bi se na vsak način popolnoma spremenila, ako bi obveljale stare, danes ovržene hipoteze, po katerih bi tudi nosilci martinovske kulturne skupine bili Kutriguri. Že sama sorodnost martinovske skupine s Čadjavico in Biskupijo bi dala misliti, ali se tudi v gradivu zadnjih najdišč ne nahaja vsaj delno zastopan drug etnični element, ne pa Slovani. S tem pa še vedno ne bi bilo dokazano, da Slovani ne bi mogli uporabljati in izdelovati predmetov, kakršne so uporabljali nomadski narodi, s katerimi so oni živeli. K sreči se je danes celotna problematika že toliko razbistrila, da ne obstaja več dvom glede pripadnosti tega gradiva.

J. Werner je v eni svojih najnovejših razprav⁴³ skušal dokazati, da so nekateri objekti, najdeni v Tesaliji, prav tako slovanskega izvora. Gre tu za 21 večji del bronastih figur, na katere je že leta 1925 opozoril Ch. Vignier.⁴⁴ Te figure so bile lite v enodelnih kalupih. Zadnja stran je gladka, sprednja pa izdelana v ploskem reliefu. Figure same predstavljajo skoraj groteskno izdelane ptice, štirinožne živali, od katerih ena napada človeka, ter stilizirane in včasih tudi groteskno izdelane človeške figure. Med živalskimi figurami nahajamo tudi primere, ki imajo človeško glavo. Razne človeške figure pa predstavljajo fantastična ženska bitja, kurotrofne osebe, oborožene moške ter konjenika.⁴⁵ Ti objekti doslej niso bili klasificirani. V svoji razpravi jih pa J. Werner opredeljuje kot predmete, ki pripadajo Slovanom. Z detajlno analizo mu je uspelo dokazati, da jih moramo datirati v 7. stoletje. Analogije zanje se nahajajo predvsem v martinovski kulturni skupini in v gradivu, ki ga moramo ozko povezati s to skupino in ki po novih sklepih predstavlja slovansko gradivo. Res pa je, da so analogije, ki jih navaja avtor, le bolj splošnega značaja ali pa predstavljajo le detajle. Medtem pa popolnoma identičnih analogij za te predmete sploh nimamo nikjer v nobenem ča-

⁴² Starohrvatska prosvjeta 2, 42 sl.

⁴³ Werner, Slawische Bronzefiguren.

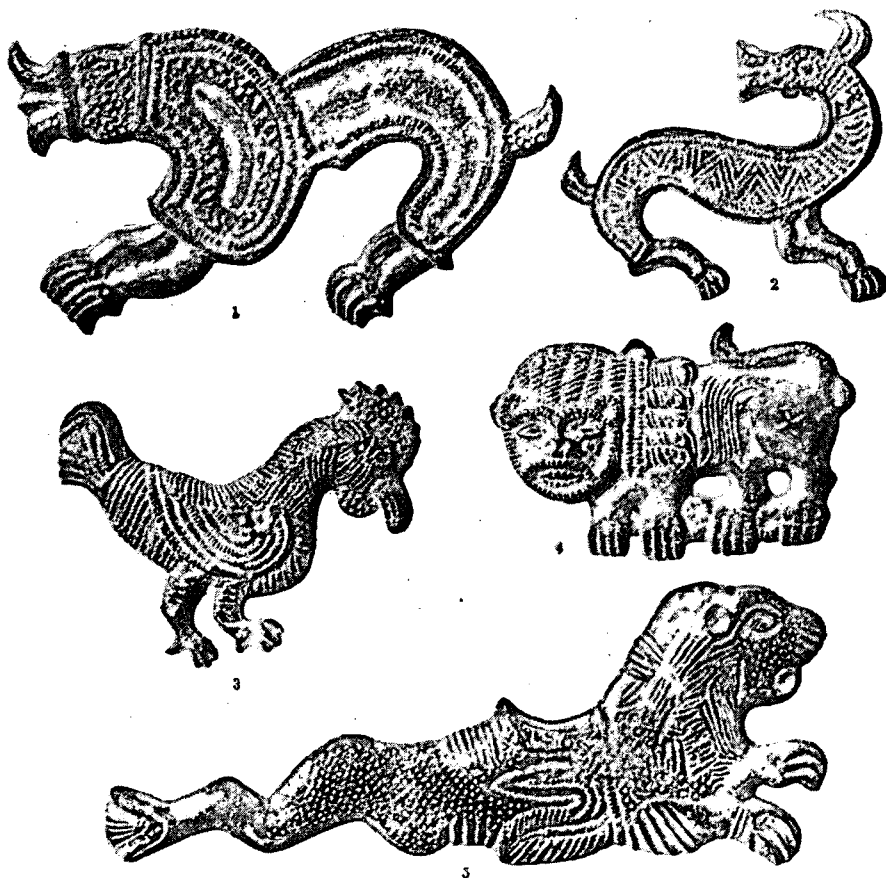
⁴⁴ Arethuse 2, Paris 1925, 60 sl., T. 12—14.

⁴⁵ Werner, Slawische Bronzefiguren, 3 sl.

Sl. 5. Bronaste figure iz Tesaliје (po Wernerju)

sovnem obdobju. Samemu Wernerju se je pojavila misel, da ti objekti, za katere ne vemo niti mesta njihove najdbe niti pod kakšnimi okoliščinami so bili najdeni, niso mogoče moderen ponaredek ali pa novejše etnografsko gradivo.⁴⁶ Vendar pa Werner to domnevo zavrača. Nejasna je pa uporaba teh predmetov. Kot okovi nikakor niso mogli služiti. Prav tako misli Werner, da se niso mogli uporabljati kot modeli ali kalupi za

Sl. 6. Bronaste figure iz Tesalije (po Wernerju)

odtiskovanje raznih okovov in nakitnih predmetov. Vzrok za takšno gledišče vidi v tem da se nahajajo le posamezne figure, ni pa nobenega ustrežajočega para k takšnim figuram. Vendar mi pa ta argument ne izgleda zadosten. Nekateri modeli v Biskupiji in dalje v Fönlaku so mogli služiti za odtiskovanje ploščic, kakršne imamo v Martinovki, Mali Pereščepini, Castel Trosinu in ki so se uporabljale kot okras na sedlih ali pa

⁴⁶ L. c., 4.

kožnatih garniturah. Vendar se pa tudi tu nahajajo predmeti in modeli, ki jim ne moremo pripisovati takšno uporabo. Werner zato s pravico trdi, da se odtisi, ki bi se dobili od modelov v Tesaliji, niso mogli uporabljati kot okras za konjsko opremo, temveč kvečjemu za obleko. Vendar pa on zavrača v glavnem tudi to možnost, prvič zaradi velikosti predmetov, drugič pa zaradi vsebinske neenotnosti teh figur.⁴⁷ Da se te figure niso uporabljale za odtiskovanje, se mi zdi bolj upravičeno zaradi nekega drugega tehničnega momenta, ki ga J. Werner ni vzel v poštev. Vse te figure predstavljajo namreč pozitiv, ne pa negativ, katerega bi lahko pričakovali pri modelih. Vendar bi pa prav tako mogel predstavljati pozitiv model konja iz Biskupije, ki nesporno predstavlja model, ne pa odlitek. Oko je tu izdelano plastično s plastično zenico. Ako pa poleg tega pregledamo še ločne fibule, ki imajo glavo v obliki maske na nogi, bomo videli, da ima marsikakšna fibula masko izdelano oziroma odlito kot negativ, kar pomeni, da je bil kalup izdelan kot pozitiv. Toda tu zopet nastaja vprašanje, koliko se ni kalup izdelal po že neki obstoječi fibuli. Iz vsega se pa vidi, da danes še ni mogoče presoditi, ali tesalske figure res predstavljajo samostojne objekte ali so pa to modeli za odtiskovanje.

Funkcijsko poskuša Werner raztolmačiti tesalske figure kot šamaniistične figure. V tem jih povezuje z železnodobnimi figurami fino-ogrskih plemen iz prvega tisočletja n. e., ki so bila v Oka-Kama področju, okoli Perma in v zahodni Sibiriji. Vendar se pri tamkajšnjih figurah nahajajo drugi motivi, poleg tega se pa te tudi stilno razlikujejo od tesalskih.⁴⁸ Kljub temu pa skuša Werner dokazovati, da tesalske figure predstavljajo nekakšne demone, ki naj bi jih uporabljali slovanski čarodeji in ki naj bi služile kot čarodejno orodje.⁴⁹

Danes smo pač še primorani tesalske figure sprejeti s precejšnjo rezervo, čeprav je trenutno še najbolj verjetna Wernerjeva hipoteza o slovanski pripadnosti teh figur, vsaj po analogijah, ki jih danes imamo. Vendar pa ni izključeno, da teh 21 figur ni nikdar pripadalo Slovanom in da jih niso oni nikdar uporabljali. Same figure tega vprašanja ne bodo rešile, temveč šele druge najdbe. Drugo vprašanje je pa, ali jih moremo v primeru, da so slovanske, označiti kot šamaniistične objekte. Pri tem vprašanju imamo pa danes več negativnih kakor pozitivnih momentov. Vendar to vprašanje na tem mestu ni pomembno.

Da imamo arheološko sled Slovanov tudi v Grčiji, nam dokazujejo že ločne fibule. Tesalske figure bi na vsak način ta moment močno podkrepile. Glede na druge možnosti etnične pripadnosti je pa danes še najbolje, da jih ne smatramo kot stoodstoten dokaz.

V glavnem bi zgornje materialne ostaline bile danes skoraj edine iz časa naseljevanja Slovanov na Balkanu. Nesporno pa je, da bo sem spadal tudi del graditve avaroslovanske, keszthelyske kulturne skupine. V poštev bo na vsak način prišel starejši del, katerega pa danes še ne moremo izločiti. Vrsta najdišč s to kulturo je v Jugoslaviji oziroma na Balkanu

⁴⁷ L. c., 6.

⁴⁸ L. c., 6.

⁴⁹ L. c., 7.

relativno tudi še zelo slabo raziskana. Imamo le nekaj najdišč južno od Drave. Veliko večje je število onih, ki so bila raziskana v Panonski ravnini, toda tudi tu je časovna delitev gradiva še sporna in v glavnem skoraj neizvedljiva.

Izredno zanimiv problem, ki se danes postavlja pred nas, je odnos martinovske kulturne skupine do avaroslovanske tako na Balkanu kakor tudi v Panonski ravnini. Glede na razporeditev najdb na posameznih najdiščih izgleda, da sta ti dve skupini med seboj oddeljeni. Čadjavica in Biskupija ter tudi druga najdišča nimajo nobenih predmetov, ki bi jih mogli pripisati avaroslovanski kulturni skupini. To moremo trditi tudi za Fönlak in Cosovenii-de-Jos. Seveda bi pa lahko na nekem grobišču ali naselbini bili posamezni predmeti iz ene in druge skupine. Vendar je pa podoba, da bo ena grobna celota obsegala samo gradivo ene skupine, ne pa obeh. Lahko bi bilo tudi, da bi bilo gradivo mešano, kar je pa manj verjetno, čeprav tudi te možnosti ne smemo izključiti. Po današnjem stanju gradiva moramo računati z dvema naselitvama, eno, katere nosilci so imeli avaroslovansko kulturo, in drugo, katere nosilci so imeli martinovsko kulturo. Ker pa vemo že po zgodovinskih virih, da se je izvršil prihod Slovanov na Balkan in v Panonsko ravnino v več sunkih časovno v relativno večjem razdobju, bi bilo mogoče računati, da se bodo posamezni sunki mogli razlikovati tudi v materialnem gradivu. Po vsej verjetnosti imamo že v ostalinah martinovske in avaroslovanske skupine nekakšno tako sled. Vendar pa Eisner v enem svojih najnovejših del zastopa gledišče, da so posamezni predmeti, ki jih Hampel stavlja v svojo II., t. j. sarmatsko skupino, in ki jih Eisner pripisuje pontskim spomenikom in bizantinskemu importu, istočasni z ostalimi, ki pripadajo avaroslovanski skupini.⁵⁰ To gledišče je zastopal tudi že Alföldi.⁵¹ Vendar pa vidi Alföldi v tem gradivu ostaline dveh nomadskih plemen oziroma narodov, Avarov, ki naj bi bili nosilci avaroslovanske kulture, in hunskobolgarskih Kutrigurov, ki naj bi bili nosilci pontskih objektov. Drugi arheologi, kakor Fettich, D. Csallány in drugi, so pa podobno kakor Hampel sodili, da so grobovi s pločevinastimi okrasi starejši, medtem ko so bronasti, masivnejši, mlajši.⁵² Zanimivo je, da Eisner tako imenovano keszthelysko ali avaroslovansko kulturno skupino smatra v glavnem kot last Avarov, posebno kar se tiče skupine, ki ima masivno lite okrasne objekte.⁵³ Eisner gleda celo v tej neko vrsto avarske nacionalne umetnosti. Medtem ko indirektno priznava slovansko pripadnost prvi, pontski skupini, ki je kmalu zgubila na svojem pomenu in tudi svojo uporabo, bi Slovani arheološko zginili z zgodovinskega pozorišča in se šele kasneje zopet pojavili, nekje v 10. stoletju. Kakor je pa mogoče

⁵⁰ Eisner, Devínska Nová Ves, Bratislava 1952, 307 sl., 318 sl.

⁵¹ Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Panonien II, Leipzig 1926, 7, 18. — Alföldi, Zur historischem Bestimmung der Avarenfunde, ESA IX, 286.

⁵² Fettich, Bronzeguss und Nomadenkunst auf Grund der ungarländischen Denkmäler, Praha 1929, 54 sl. — Fettich, Dunapentele, 49 sl. — Csallány, Grabfunde der Frühawarenzeit, 1939, 155 sl. — ltd.

⁵³ Eisner, Devínska Nová Ves, 318.

že danes videti, pod pontskimi predmeti niso mišljeni samo izdelki martinovske skupine, temveč tudi marsikakšni drugi, med katerimi bodo ti iz martinovske skupine predstavljali neko posebno celoto. Sčasoma se bodo na vsak način mogli izločiti od ostalih izdelkov. Tudi Eisner pod pontskimi objekti razume vse objekte, ki so izdelani iz pločevine in niso masivni ter liti v kalupih, z drugimi besedami, vse pontske in tudi bizantinske importirane predmete. Da so pa nosilci takšnih predmetov mogle biti razne etnične skupine, je povsem razumljivo. Kolikor se pa ti predmeti morejo uvrstiti v martinovsko skupino, bodo po današnjem stanju znanosti pripadali Slovanom. Težko je pa danes še odločati, ali v ostalem gradivu le ne bodo zastopani tudi Kutriguri. Na to vprašanje bo mogoče odgovoriti šele kasneje z novim raziskovanjem.

Ako povzamemo danes gledišče Eisnerja in tudi drugih, po mnenju katerih naj bi bile tako pontske, med katerimi se nahajajo tudi ostaline martinovske skupine, in importirane bizantinske ostaline istočasne, nastaja vprašanje, kako so se mogle takšne ostaline, ki so, kakor sem že prej omenil, deljene ene od drugih, razširiti po vsej Panonski ravnini in po Balkanu, a tudi drugod. Nesporno je, da izredno velike časovne razlike med njimi ne bo. Vendar je pa izključeno, da bi bile povsem istočasne in da bi istočasno dosele v tukajšnje kraje. Med avaroslovansko in martinovsko skupino obstaja veliko tipičnih razlik, ki jih ne moremo med seboj vskladiti. Zato je še najbolj verjetno, da moreta biti delno sicer tudi istočasni, vendar pa sta v Panonsko ravnino in na Balkan dospeli v raznih časih, ki bodo vezani na razne naselitvene sunke. Pri tem pa nastaja vprašanje, katera od teh kulturnih skupin je starejša, a katera mlajša. Martinovska skupina ima v splošnem veliko manj ostalin kakor prva. Poleg tega se ta kultura kakor tudi posamezni njeni elementi izredno naglo zgubijo. Le redki primeri v posameznih krajih bi dali soditi o prevzemu nekaterih elementov iz martinovske skupine, oziroma bi se dalo sklepati na nekakšno nadaljnjo evolucijo. Toda takšni kraji ležijo že z geografskega gledišča v bolj osamljenih krajih (okolica Skadra). To vse pa dokazuje, da nosilcev martinovske skupine, ki so dospeli v Panonsko ravnino in na Balkan, ni bilo veliko število. Glede na celotno gradivo je ta skupina ostala precej omejena, čeprav se je razširila po dokaj širokem področju. Tako so tudi v okviru avaroslovanske skupine najdišča martinovske le neznatne oaze. Glede na to bi bilo še najbolj verjetno, da je martinovska skupina starejša in da je dospela prej v naše kraje. S prihodom nosilcev avaroslovanske skupine, katerih je bilo večje število, pa živi martinovska skupina dalje še nekaj časa, toda kmalu izumre skoraj brez kakršnega koli sledu. Proti takšni domnevi bi zopet govoril drug moment. Ako namreč povzamemo gledišče, da so nosilci martinovske skupine Anti, ki žive izza Slovanov, in kakor nekateri domnevajo, da so šele kasneje prišli (n. pr. Hrvati) v današnje kraje ter s seboj prinesli predmete te skupine, moramo seveda predpostaviti, da je ta kulturna skupina kasnejša vsaj v naših krajih in dospela šele tedaj, ko je avaroslovanska bila že na potu polnega razcveta. Vendar so pa proti tej domnevi marsikakšni pomisleki, ki pa slone samo na materialu. Nerazumljivo je na primer, da so se nosilci te skupine, katerih

ni moglo biti veliko število, razkropili po vsej Panonski ravnini, po Romuniji, po Balkanu itd., pač povsod tam, kjer so najdene ostaline martinovske skupine, vključivši sem tudi ločne fibule. Danes bi sodil, da so se nosilci martinovske skupine na področju Balkana in Panonske ravnine nahajali nekoliko prej, preden je prišel glavni val nosilcev avaroslovanske skupine. Mogoče je, da se bo sčasoma materialna slika martinovske skupine spremenila, vendar to ni dosti verjetno.

Pri sumiranju vsega moramo danes priznati, da imamo relativno še zelo malo materialnih ostalin iz časa prihoda in naseljevanja Slovanov v Panonski ravnini in na Balkanu. Te ostaline lahko razdelimo v tri skupine. V prvo spadajo ločne fibule, ki so najdene posamič ali pa v zvezi z martinovsko skupino. V drugo skupino spadajo ostaline martinovske skupine (Čadjavica, Biskupija in tesalske figure; zadnje v primeru, ako so v resnici slovanske). V isto skupino bi mogli staviti tudi objekte, najdene v okolici Skadra, toda le kot daljno evolucijo predmetov po naselitvi, ne pa iz časa same naselitve. V tretjo skupino pa moremo staviti starejše elemente avaroslovanske skupine, ki se pa danes še ne morejo izločiti.

Poleg teh popolnoma pozitivnih momentov imamo pa tudi še nekaj drugih, ki pa so za sedaj le še bolj predmet diskusije, in za katere ni mogoče še trditi, ali jih bo res mogoče uvrstiti med slovanske ostaline tega zgodnjega časa. Tak je primer z vprašanjem grobišča Bled I, ki ga Kastelic etnično pripisuje Slovanom in datira v 7. in prvo polovico 8. stoletja.⁵⁴ Na nekaterih drugih mestih sem že podal svoje gledišče k tej klasifikaciji.⁵⁵ Vztrajam pa tudi še dalje na nekdanjem mnenju, da namreč grobišče Bled I pripada nekemu germanskemu plemenu.⁵⁶ Kastelic v eni novejših razprav ponovno dokazuje, da se mora Bled I, poleg tega pa tudi še nekatere druge nekropole oziroma najdišča, kakor so Laška vas pri Celju, Šmarjeta na Dolenjskem in Gojače, pripisati po vsej verjetnosti Slovanom, ki so živeli v avaro-obrski zvezi v času 7. stoletja.⁵⁷ Popolnoma se strinjam, da sem Laško vas nekdanj datiral prenizko, ko sem jo uvrstil v belobrdsko kulturno skupino.⁵⁸ Vendar jo pa nikakor ni mogoče povezati z avaroslovansko skupino in tudi ne s časom njenega trajanja. Dva obsenčna obročka in uhan s kocko na enem koncu, ki so edini v resnici najdeni v Laški vasi, mogoče sploh ne bodo pripadali Slovanom. Kolikor bi se pa slučajno izkazali kot slovanski, bo vsaj obročke potrebno spraviti v stik z martinovsko skupino. Toda danes v tej skupini še nimamo komparativnega gradiva za obročke iz Laške vasi. Zato se bolj nagibam h gledišču, da to niso slovanski predmeti. Prav

⁵⁴ Varstvo spomenikov, Ljubljana 1949, 57 sl.

⁵⁵ Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo 1952, 16. — Arheološki vestnik 1951, 138 sl.

⁵⁶ V Arheološkem vestniku 1951, 138 sl., sem omenil, da se nahajajo na grobišču Bled I izraziti langobardski elementi, kar je pa sedaj ovrženo, ker jih danes moremo klasificirati le kot germanske.

⁵⁷ Kosov zbornik, Ljubljana 1952/53, 103.

⁵⁸ Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji, Celje 1947, 47.

tako se mi ne zde slovanski predmeti iz Šmarjete na Dolenjskem.⁵⁹ Vsaj danes še nimamo nikakršnih konkretnjših arheoloških podatkov, da bi bila takšna opredelitev mogoča in tudi verjetna. Med najdbami iz Gojač⁶⁰ imamo pa kar tri lokalitete. Za naš problem bi bila pa pomembna le ena, namreč grobišče v Gojačah-Mórleku,⁶¹ kjer je doslej odkrit le en grob z obročki oziroma uhani in iglo. Kastelic stavlja ta grob v 7. stoletje in ga etnično tudi opredeljuje Slovanom. Kakor pa sam priznava, imajo uhani analogije v alamanskem gradivu, ne pa v slovanskem. Ta primer bi za sedaj predstavljal edinstven slovanski grob s takim gradivom. Vendar se mi zdi danes preveč problematično, da bi mogli to domnevo sprejeti. Na vsak način sodim, da bodo tako igla kakor uhani starejši. O slovanski etnični pripadnosti bi pa eventualno mogli govoriti le tedaj, ako bi se v resnici izkazalo, da grob pripada 7. stoletju, kar pa danes na temelju komparativnega gradiva nikakor ne moremo trditi.

Poseben problem predstavlja objekt na Ptujskem gradu, ki sem ga označil kot slovansko svetišče 7. stoletja.⁶² Medtem je pa ta klasifikacija pri mnogih naletela na negativno gledišče.⁶³ Ker problem še vedno ni razčiščen, ga ne kaže upoštevati za kakršne koli sklepe.

V novejšem času se je Vinski dotaknil problema slovanske keramike v Jugoslaviji tudi z druge točke.⁶⁴ Skuša namreč dokazovati obstoj najstarejše keramike pri nas, ki naj bi bila identična ali vsaj sorodna keramiki praškega tipa oziroma najstarejši slovanski keramiki v Srednji Evropi. Tako bi po mnenju Vinskega imeli sedaj tudi sled Slovanov 7. stoletja v keramiki. S tem v zvezi pa postavlja tudi možnost žganih pokopov pri Južnih Slovanih. Tako ena kakor druga hipoteza, ki sta podani z vso rezervo, pa imata vendar premalo dokazov, da bi se vsaj danes mogli sprejeti. O tem vprašanju sem obširneje govoril na drugem mestu.⁶⁵

Vse zgornje momente danes še ne moremo jemati v poštev, dokler se ne razčistijo posamezna vprašanja. Mogoče bo res v nekaterih del resnice ter bi na ta način dobili tudi še nove sledi Slovanov v 7. stoletju, vendar pa moramo za sedaj biti še previdni.

⁵⁹ Gradivo ni objavljeno.

⁶⁰ Kosov zbornik, 89 sl.

⁶¹ L. c., 98 sl.

⁶² Korošec, Slovansko svetišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1948. — Korošec, Uvod, 174 sl.

⁶³ Starinar 1950, 39 sl. — Zgodovinski časopis, Ljubljana 1950, 127. — L. c., 1948/49, 206 sl., 213 sl. — Carinthia 1950, 384 sl. — Grafenauer, Ustoličenje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Ljubljana 1952, 460. — Itd.

⁶⁴ Vinski, Archaeologia Jugoslavica 71 sl.

⁶⁵ Korošec, Ali so tudi Južni Slovani sežigali svoje mrličje? (Zbornik Filozofske fakultete II, v tisku).

ARCHAEOLOGICAL VESTIGES OF SLAV SETTLEMENT IN BALKAN

Summary

Contributions of archaeology to the problem of Slav colonization of the Balkan peninsula and Pannonian plain were hitherto scarce. Now one can relate on some modest finds from the times of Slav expanding.

Up to the present, the greater part of the work has been done by Ribakov and Werner, who, independently, submitted to a revision the so called sprout fibulae and separated thereof those of more recent date, and which probably belong to the Slavs of the VIIth century. These fibulae differ from the Gothic particularly in the technicalities. Werner also called attention to similar fibulae outside Ukraine, spread over the Balkans, Pannonian plain, Rumania and Asia Minor. He explains them as vestiges of the Slav expanding. Comparatively, there are numerous specimens of such fibulae known to-day. In Yugoslavia we have but few specimens, all of them but one were found in the Danube basin. In the remaining Balkan this sort of fibulae were singly found in Bulgaria, Greece and, also, in Albania, but this last specimen could be dated from a later time. At all events we shall be obliged, in the course of time, to distinguish among the fibulae those brought as far as here by colonization, further those brought by commercial intercourse, and those worked out here from former samples.

Probably to the same group as sprout fibulae belong the remains of Martinovka culture group, also found in the Balkan range. Hereto belong, in the first line, the finds of Cadjavica, some finds in the Pannonian plain and in Rumania, already reminded of by Warner. Till now those fibulae have been attributed to Kutrigures, but, after the new classification of Martinovka group, they will be considered as Slav. Together with the finds of the Martinovka culture group, we must treat the star earrings, found in this group as well as in other places. Some investigators try to range a quantity of other earrings under the influence of this group, but this attempt has no real basis. A lot of such earrings belong only to the Xth and later centuries, and owing to the great span of time they have no connection with Martinovka culture. There are only earrings from surroundings of Scutari which can be ranged into an earliest epoch. However, they too, do not represent the vestiges of the first colonization, but a further evolution, similarly as the sprout fibula which was found in that place. Perhaps the earrings derived from old samples, but under a new influence from Byzantium.

We also range into the Martinovka group the models for impression of metallic ornaments found at Biskupija near Knin. Formerly those objects were attributed to Kutrigures. However, heretofore, there was indecidedness of opinion among many investigators, among others Karaman, about belonging of these objects to Kutrigures or Avars.

In one of his latest treatises J. Werner attempts an ethnic classification of the bronze figures found in Thessaly. He attributes them to the Slavs of VIth century. He bases his opinion on analogies which mostly are merely general, for there exist no analogies in any culture group agreeing exactly as to these objects. To-day one may well suppose these figure belong to the Slavs though this hypothesis must still be taken with the reserve. Moreover, Werner tries to prove that these figures were used as shamanic objects. He searches for proofs among Finno-Ugrian tribes in the Oka-Kama territory, but, till now, we have not any certain proof of sorcery among Slavs.

Besides these objects showing materially Slav vestiges of the VIth cent., we are obliged to include herein also the older part of the Keszthely culture group. But it is impossible, to-day, to take this older part out of the whole. Moreover, there is the interesting question of the relation between the Martinovka and Keszthely culture groups. Eisner thinks that the Pontic objects and Byzantine import, in the frame of which there are the Martinovka remains

too, are contemporaneous with the Keszthely remains. Already Alföldi supposed so, whereas others considered that the first group was older. As far as known till now, there exists no mixing of both elements, but each group appears separately as well in single burial grounds as in single graves. It seems that these appearances are connected with single pushes of settling which happened at intervals. It seems to me very probable that the remains of the Martinovka culture are older than those of Keszthely, although some authors connect the former with Ants who moved toward the South at a later period. From the material point of view it is not probable that the Martinovka culture could be placed before the Keszthely group.

As a whole, there are, at present, very few objects which could be attributed to the Slavs of the VIth cent. in fact, although the first elements are already given. It is true there exist hypotheses according to which single other objects, too, could be placed in the same period, however no proofs have been given so far. That is also the case with the classification of the burial ground of Bled I, with the so called Slav sanctuary on the Castle hill of Ptuj, existing of Slav ceramics of Prague type in Yugoslavia, as well as dating some burial grounds showing, more or less, Germanic characteristics, from the VIIth cent., etc. These hypotheses are still under discussion and cannot be accepted yet.